

Dr hab. Wojciech Sroka, prof. URK
Katedra Ekonomii i Gospodarki Żywnościowej
Wydział Rolniczo-Ekonomiczny
Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie
Al. Mickiewicza 21, 31-120 Kraków

Kraków, 16.08.2023 r.

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Joanny Łagoda
pt. „**Ekonomiczno-społeczne determinanty aktywności zawodowej kobiet na obszarach
wiejskich województwa mazowieckiego**”,
przygotowanej pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Janiny Sawickiej

Decyzją Rady Dyscypliny Ekonomia i Finanse Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie z dnia 30 maja 2023 r., przedstawiono mi do zaopiniowania rzeczoną rozprawę doktorską, stąd po zapoznaniu się z przesłanym tekstem mam przyjemność przedłożyć następujące spostrzeżenia, oceny i konkluzje.

1. Znaczenie problematyki podjętej w rozprawie

Problematyka aktywności zawodowej kobiet mieszkających na terenach wiejskich ma charakter wielowymiarowy. Jest to zagadnienie ważne i jednocześnie trudne. Wprawdzie tematyka ta jest przedmiotem analiz przynajmniej od kilkadziesiąt lat (głównie w literaturze zagranicznej) to nadal jest aktualna i wciąż występuje potrzeba weryfikacji wiedzy i uzupełniania luk w dorobku wielu dyscyplin naukowych podejmujących ten temat. **Na gruncie dyscypliny ekonomia i finanse z pewnością bardzo istotne znaczenie mają badania dotyczące determinant/czynników aktywności zawodowej oraz zatrudnienia i bezrobocia kobiet, a szczególnie kobiet na obszarach wiejskich.** Problematyka ta jest istotna z kilku powodów. **Po pierwsze** aktualne badania naukowe, a także raporty europejskich agencji (np. Europejskiego Instytutu ds. Równości Kobiet i Mężczyzn, publikującego wskaźnik równouprawnienia płci) i innych niezależnych instytucji jednoznacznie wskazują na **brak równouprawnienia płci**. Jest to sprzeczne z podstawowymi wartościami i wieloma regulacjami prawnymi w Unii Europejskiej. **Brak równouprawnienia płci dotyczy również, a może w szczególności rynku pracy.** Aktywność zawodowa kobiet, a także uzyskiwane dochody, szanse awansu, etc. zgodnie z doniesieniami literatury (zob. Arendt & Flaszyńska¹ oraz Kucharski & Rutkowska²) są niższe niż w przypadku mężczyzn i limitowane m.in. zakresem pełnionych przez kobiety ról społecznych, tj. roli matki i żony oraz funkcjonowaniem

¹ Arendt, Ł., & Flaszyńska, E. (2022). Kobiety na polskim rynku pracy iw polityce rynku pracy. Rynek Pracy, 180(1), 15-31.

² Kucharski, L., & Rutkowska, A. (2021). Sytuacja kobiet na rynku pracy w Polsce w porównaniu z sytuacją mężczyzn. Wiadomości Statystyczne, 66(08).

wielu stereotypów deprecjonujących umiejętności kobiet. Mimo wysiłków podejmowanych przez rządy państw relatywnie niska aktywność zawodowa kobiet nadal stanowi poważny problem społeczno-ekonomiczny we wszystkich krajach UE, w tym w Polsce³. **Kolejnym argumentem uzasadniającym potrzebę dalszych badań poświęconych ocenie aktywności ekonomicznej kobiet jest bardzo wyraźne zróżnicowanie przestrzenne tego zjawiska.** Zróżnicowanie to jest wypadkową wielu powiązanych ze sobą czynników makro- i mikroekonomicznych, ale także kulturowych, religijnych, etc. **Szczególnie duże przestrzenne różnice w aktywności ekonomicznej kobiet obserwowane są w przekroju miasto – wieś.** Z jednej strony wynika to ze specyfiki „wiejskiego” rynku pracy określanego często jako zmarginalizowany, potencjalnie trudniejszy i o znacznie słabszym niż miejski popycie na pracę. Z drugiej strony wieś postrzegana jest jako swoisty rezerwuuar „tradycyjnych i konserwatywnych wartości”, gdzie promowany lub wręcz narzucany model rodziny zakłada duże zaangażowanie kobiet w prace domowe oraz pełnienie funkcji opiekuńczo-wychowawczych, co przyczynia się do mniejszej aktywności zawodowej kobiet. Przynajmniej z tych dwóch względów kobiety zamieszkujące obszary wiejskie napotykały większe trudności na rynku pracy.

Aktywność zawodowa kobiet, szczególnie na obszarach wiejskich bez wątpienia stanowi interesujący i ważny problem badawczy. W Polsce problem ten jest relatywnie rzadko analizowany, szczególnie w ujęciu przestrzennym i na poziomie lokalnym. **W tym kontekście bardzo cenne są prowadzone przez Doktorantkę badania uwzględniające nie tylko analizy danych zastanych, ale przede wszystkim prezentację wyników badań ankietowych.** Za duży atut prowadzonych badań należy również uznać uwzględnienie aspektów przestrzennych, **a szczególnie położenia obszarów wiejskich względem dużych ośrodków miejskich.** Postępująca suburbanizacja zmienia bowiem charakter obszarów wiejskich, które upodabniają się do miast. Tym samym swoistego rodzaju renta położenia (blisko miast) istotnie oddziałuje na lokalny rynek pracy.

Mimo poprawy poziomu wykształcenia kobiet, realizacji wielu inicjatyw krajowych i unijnych wspierających sytuację zawodową kobiet ich pozycja na rynku pracy nie uległa satysfakcjonującym zmianom. **Bezsprzecznie uzasadnione są zatem próby oceny sytuacji ekonomicznej i społecznej kobiet oraz rozpoznanie czynników determinujących ich aktywność zawodową na rynku pracy.** W tym kontekście podjęty temat rozprawy ma duże znaczenie praktyczne. Badania mogą przyczynić się do lepszego zrozumienia problemów relatywnie niskiej aktywności ekonomicznej kobiet i dać asumpt do wyznaczania nowych kierunków zmian w przyszłej polityce rynku pracy skierowanej szczególnie do kobiet zamieszkujących obszary wiejskie, w tym obszary peryferyjnie położone.

---

³ Malina, A. (2020). Ocena zmian sytuacji kobiet na rynku pracy w krajach Unii Europejskiej. *Wiadomości Statystyczne*, 65(03), 9-30.

2. Ocena celu pracy i koncepcji badawczej (w tym metodyki badań)

Celem recenzowanej dysertacji była „ocena sytuacji ekonomicznej i społecznej kobiet oraz rozpoznanie czynników determinujących ich aktywność zawodową na rynku pracy na obszarach wiejskich na przykładzie wybranych gmin w województwie mazowieckim”.

Realizacji celu głównego w zamyśle Autorki posłużyły następujące cele szczegółowe:

1. Rozpoznanie czynników oraz szans określających sytuację kobiet na rynku pracy na obszarach wiejskich.
2. Określenie czynników wpływających na aktywność oraz bierność zawodową kobiet.
3. Ocena zróżnicowania regionalnego na rynku pracy, w tym wg płci w wybranych do badań gminach wiejskich i miejsko-wiejskich województwa mazowieckiego.
4. Określenie szans aktywizacji zawodowej kobiet w badanych grupach gmin różniących się poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego.

Cel główny oraz cele szczegółowe zostały sformułowane poprawnie, a dalsza lektura pracy wskazuje, że postawione cele zasadniczo zostały zrealizowane. Uzyskane rezultaty poszerzają wiedzę o specyfice i determinantach aktywności ekonomicznej kobiet zamieszkujących obszary wiejskie. Mimo pozytywnej oceny tego elementu dysertacji mam drobną uwagę. Otóż Autorka chyba nie do końca świadomie w celu szczegółowym nr 3 używa sformułowania „zróżnicowanie regionalne”. W rzeczywistości analizuje zróżnicowane lokalne lub subregionalne.

W pracy postawiono następujące hipotezy badawcze:

- H1. Pełnienie funkcji opiekuńczo-wychowawczych przez badane kobiety w rodzinie wpływa dodatnio na brak ich aktywności zawodowej na rynku pracy.
- H2. Czynnikiem wpływającym dodatnio na brak aktywności zawodowej badanych kobiet jest nie posiadanie przez nie kwalifikacji.
- H3. Na decyzje badanych kobiet o podjęciu pracy na własny rachunek dodatni wpływ miało geograficzne położenie miejsca ich zamieszkania.
- H4. Aktywność zawodowa badanych kobiet zwiększa się wraz ze wzrostem poziomu ich formalnego wykształcenia.

Uważam, iż hipotezy badawcze zostały (zasadniczo) poprawnie sformułowane. Niemniej ich „głębia poznawcza” szczególnie w odniesieniu do hipotez H1 oraz H2, a także H4 jest umiarkowana. Zapewne nie podnosiłbym tego zarzutu gdyby nie fakt, że **posiadany materiał badawczy oraz (co jeszcze ważniejsze) wykonane analizy uwzględniające wpływ na aktywność zawodową kobiet poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego badanych gmin, a także ich położenia względem Warszawy, pozwalały na sformułowanie ciekawszych i „głębszych poznawczo” hipotez.**

Uważam również, że hipoteza H3 powinna zostać doprecyzowana. Nie wskazano bowiem jednoznacznie o jakie „geograficzne położenie” chodzi. Położenie względem czego? Dużego miasta, czy może położenie na nizinach, wyżynach, w północnej części województwa czy południowej? To „niedopowiedzenie” przy jednoczesnym wskazaniu rodzaju zależności: „dodatni wpływ miało...” uniemożliwia jednoznaczną weryfikację hipotezy. O ile położenie

blżej Warszawy będzie „dodatnio” wpływać na przedsiębiorczość kobiet, o tyle położenie dalej od Warszawy będzie wpływać „ujemnie”. Zauważone uchybienie traktuję jako pewną nieściśłość językową, gdyż w dalszych analizach (s. 143-145) kwestie te zostały doprecyzowane, a wnioski są poprawne. Uważam również, że w hipotezie badawczej H2 Autorka powinna doprecyzować o jakie kwalifikacje chodzi.

Hipotezy badawcze, co nie jest regułą w pracach doktorskich zostały zweryfikowane z wykorzystaniem testów statystycznych. Wprawdzie stosowane testy: zgodności Chi², niezależności Chi² oraz test U Manna-Whitneya należą do podstawowych i raczej „dość słabych” w weryfikacji zależności między zmiennymi, to są one adekwatne. **Zastosowanie tych testów do weryfikacji hipotez uważam za przejaw dojrzałości i potwierdzenie, że Autorka względnie dobrze opanowała warsztat badawczy.** Niemniej mam wątpliwości, czy przy opisie wyników badań (w rozdziałach IV i V, a także w podsumowaniu) nie wkradły się omyłki pisarskie (powoływanie się na testy zgodności, a nie testy niezależności). Kwestie te zostaną omówione w dalszej części recenzji.

Przyjęta koncepcja badań, dobór materiałów źródłowych oraz wykorzystane metody badawcze są poprawne i adekwatne, chociaż nie wszystkie zostały klarownie opisane. Badania nie zostały jednoznacznie osadzone w teorii ekonomii i brakuje uzasadnienia dla wyboru takich, a nie innych determinant aktywności zawodowej kobiet.

Źródła danych obejmują zarówno literaturę przedmiotu, dane statystyczne GUS (w tym zebrane w BDL), dane Eurostat oraz innych instytucji, jak również materiały pierwotne (badania z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety). Te ostatnie zostały poprawnie dobrane i szczegółowo opisane. **Proces pozyskiwania materiału pierwotnego (szczególnie dotyczący okresu 2011-2013) był precyzyjnie zaplanowany i poprawnie przeprowadzony.** Na podstawie dokonanego rozpoznania charakterystyki obszaru badań przeprowadzono badania ankietowe. Zastosowano dobór celowo-warstwowy uwzględniając m.in. wyliczony syntetyczny wskaźnik rozwoju gmin. Nie doprecyzowano jedynie kwestii reprezentatywności badań (oczywiście nie ma wymogu pozyskania próby reprezentatywnej, ale informacja taka ma znaczenie dla wnioskowania) oraz nie opisano sposobu „dotarcia” do respondenta. Na rysunku 1 Autorka wskazuje na losowy dobór. Czy na pewno? W jaki sposób losowano gospodarstwa domowe? Relatywnie słabo opisano proces doboru respondentów w II etapie badań. Autorka dość ogólnie uzasadnia również potrzebę prowadzenia badań w II etapie (s. 29) i zasadniczo ani cele, ani hipotezy badawcze nie podejmują problematyki zmian aktywności zawodowej kobiet w badanych okresach. Jest to zapewne tylko niedopatrzenie, gdyż Autorka konsekwentnie realizuje cele oraz weryfikuje hipotezy opierając się na danych z I oraz II etapu badawczego.

Autorka ocenianej rozprawy doktorskiej stosuje adekwatne, chociaż niezbyt zaawansowane metody badawcze. Zostały one dość ogólnie opisane, zazwyczaj przy okazji omawiania innych kwestii.

Podsumowując stwierdzam, iż sposób konstrukcji celu i hipotez badawczych, jak również dobór stosowanych metod oraz interpretacji uzyskanych wyników badań nie budzą większych zastrzeżeń. Przyjętą koncepcję badań jak również sposób jej realizacji należy ocenić pozytywnie, gdyż pozwoliła ona na rozwiązanie postawionego (choć bezpośrednio nie wyartykułowanego) problemu badawczego.

3. Struktura pracy

Dysertacja liczy łącznie 212 stron maszynopisu, w tym 34 strony zajmują bibliografia, spisy oraz aneks. **Strukturę pracy należy uznać za poprawną.** Wyróżnić w niej można dwie części zasadnicze, tj. przegląd literatury (rozdziały I oraz II) oraz prezentację i dyskusję wyników badań (rozdziały III, IV oraz V). Praca zawiera również nienumerowany wstęp, podsumowanie i wnioski (rozdział VI), bibliografię, spisy oraz aneks.

Poszczególne rozdziały ułożone są we właściwej kolejności, co sprawia iż przeprowadzony wywód naukowy jest logiczny. Objętość kolejnych rozdziałów jest zbliżona, co świadczy o dobrym podziale treści. Niewielkie zastrzeżenia można mieć do wewnętrznej struktury poszczególnych rozdziałów. Uważam, że niektóre zagadnienia zostały nadmiernie rozdrobnione mimo, iż można byłoby je zaprezentować łącznie – np. podrozdziały 1.3. Praca kobiet w ujęciu teoretycznym oraz 1.4. Praca kobiet w teorii ekonomii. To samo dotyczy podrozdziałów 5.4. oraz 5.5. Za nieuzasadnione uważam wyodrębnianie kilku rozdziałów trzeciego stopnia (część jest poprawnie utworzona). Po pierwsze uważam, że brakuje jakiegokolwiek uzasadnienia dla wyodrębniania tylko jednego rozdziału trzeciego stopnia (np. w ramach podrozdziału 2.1. punkt 2.1.1 oraz w ramach podrozdziału 2.3. punkt 2.3.1). Kolejne rozdziały/podrozdziały tworzy się po to, aby podzielić i uporządkować tekst, stąd jeżeli w podrozdziale omawiane jest jedno zagadnienie to nie ma potrzeby tworzenia odrębnego punktu (podrozdziału). Po drugie, uważam, że stosowanie rozdziałów trzeciego stopnia może powodować nadmierne rozdrobnienie treści. W przypadku ocenianej rozprawy niektóre rozdziały są zbyt krótkie (np. punkty 2.1.1; 3.1.1; 4.1.1., a także podrozdziały 1.3.; 3.3. oraz 4.1.). Moim zdaniem w obszerniejszych pracach naukowych podrozdziały powinny liczyć przynajmniej 2 strony tekstu.

Autorka zdecydowała również, iż poszczególne rozdziały główne będą kończyć się podrozdziałem „podsumowanie”. O ile nie ulega wątpliwości, że podsumowywanie kolejnych rozdziałów/podrozdziałów jest wskazane, o tyle w moim przekonaniu dyskusyjne jest wyodrębnianie osobnych podrozdziałów o nazwie „podsumowanie”. Jeżeli wyodrębnia się podsumowanie to dobrze byłoby – będąc konsekwentnym - również zaprezentować wstęp i uwagi metodyczne (w ramach każdego głównego rozdziału). Taki układ rozdziałów jest czasem spotykany w literaturze i chyba bardziej uzasadniony niż przyjęte przez Autorkę podejście.

4. Opis prowadzonych badań oraz uwagi krytyczne (o charakterze szczegółowym)

Recenzowana praca rozpoczyna się wstępem, który został podzielony na trzy części obejmujące uzasadnienie wyboru tematu, prezentację celów i hipotez pracy oraz opis zastosowanych metod i organizację badań. **Układ ten jest logiczny i klarowny.** W uzasadnieniu wyboru tematu przedstawiono i poparto literaturą przedmiotu najważniejsze argumenty podkreślające zasadność podjętej tematyki. Zasadniczo wstęp jest przygotowany poprawnie, niemniej wydaje się, że zbyt dużo uwagi poświęcono kwestiom równouprawnienia kobiet i mężczyzn kosztem przedstawienia wyraźnej specyfiki aktywności zawodowej kobiet zamieszkujących obszary wiejskie. Nie do końca uzasadniono również przestrzenny zakres badań.

W rozdziale teoretycznym nr I Autorka omawia zagadnienia rynku pracy w teoriach ekonomicznych. Przedstawione zostały wybrane teorie makro i mikroekonomiczne, a także omówiono problematykę pracy kobiet oraz zaprezentowano pojęcie bezrobocia i jego rodzaje. **Rozdział nr II** podejmuje kwestie równości szans kobiet i mężczyzn na rynku pracy. Skupiono się w nim na prezentacji zjawiska segregacji zawodowej na rynku pracy. Omówione zostały również problemy polityki równości płci.

Oceniając zawartość rozdziałów teoretycznych (I oraz II) należy podkreślić, iż dobór prezentowanych nurtów teorii i szkół ekonomicznych wydaje się być poprawny. Teoria rynku pracy jest niezwykle obszerna i nie sposób omówić wszystkie aspekty. Nie chcąc nadużywać przywilejów Recenzenta nie będę nadmiernie koncentrował się wyliczaniu tego co nie zostało w dysertacji zrobione (a przecież mogłoby być). Niemniej uważam, że nieco zaskakuje pominięcie podejścia instytucjonalnego, które moim zdaniem jest adekwatne dla prowadzonych rozważań. W podrozdziale empirycznym 5.4, ale również w innych częściach pracy Autorka odnosi się do znaczenia różnych instytucji. Pewnym uchybieniem jest również brak sekcji (rozdziału/podrozdziału) poświęconej czynnikom/determinantom aktywności zawodowej kobiet. Tematyka ta była przez Autorkę omawiana przy okazji prezentacji teoretycznych podstaw rynku pracy, ale nie została odpowiednio usystematyzowana. Przygotowanie oddzielnej sekcji poświęconej tej tematyce ułatwiłoby Autorce wybór (i uzasadnienie) zmiennych stanowiących potencjalne determinanty aktywności zawodowej kobiet.

W kolejnym rozdziale pracy (nr III) omówiono sytuację społeczno-demograficzną województwa mazowieckiego. Analizy prowadzono głównie w układzie podregionów. Przeprowadzona charakterystyka regionu – jak zauważa Autorka – ma być wstępem do szczegółowych analiz prowadzonych w kolejnych rozdziałach. W opisach wykorzystano zarówno dane statystyczne GUS, badania ankietowe jak również sięgano do literatury przedmiotu. Drobne uchybienie stanowi sposób prezentacji wyników w podrozdziałach: 3.5.1; 3.5.2 oraz 3.6., gdzie dane liczbowe przywoływano tylko w tekście rezygnując z prezentacji graficznej lub tabelarycznej. Wydaje się również, że Autorka w zbyt dużym zakresie korzysta z wyników badań innych autorów, rezygnując z własnych zestawień (np. punkt 3.5.1 oraz 3.5.2.). Tym samym zrywa z koncepcją prezentacji wyników w układzie według podregionów. Swoją drogą zastanawiające jest dlaczego część analiz prowadzono w tym układzie? Jakie ma to uzasadnienie w kontekście realizowanych celów i weryfikacji hipotez? **Podsumowując należy podkreślić, że sytuacja społeczno-demograficzna została względnie poprawnie scharakteryzowana, ale aby w pełniejszy sposób przedstawić tło dla badania aktywności zawodowej wypadałoby omówić również kwestie gospodarcze, w tym szeroko pojmowaną przedsiębiorczość (liczba i struktura przedsiębiorstw), a może również znaczenie rolnictwa jako miejsca pracy mieszkańców (co częściowo zostało zrobione).**

Rozdział nr IV obejmuje charakterystykę sytuacji ekonomiczno-społecznej badanych gospodarstw domowych. Autorka w pierwszej kolejności omawia sytuację ekonomiczną gospodarstw domowych, w tym wysokość dochodów, wydatków, poziom samozaopatrzenia gospodarstw domowych, a także „aktywność gospodarczą kobiet”. W drugiej części rozdziału Doktorantka przedstawia sytuację społeczną gospodarstw domowych, w tym poziom wykształcenia, strukturę wieku, standard życia oraz relacje społeczne gospodarstw domowych z innymi jednostkami. **Autorka przedstawia interesujące wyniki badań własnych i tym**

samym znacząco poszerza stan wiedzy oraz wypełnia luki badawcze. Niemniej uważam, że (podobnie jak w poprzednim rozdziale) za drobne uchybienie należy uznać sposób prezentacji wyników. Również tutaj w kilku podrozdziałach brakuje graficznej lub tabelarycznej prezentacji wyników. Jest to o tyle istotne, że np. forma tabelaryczna pozwala na systematyzację wyników, które można wykorzystać w dalszej części pracy np. do wyjaśniania zidentyfikowanych zależności.

W rozdziale IV poddano również weryfikacji hipotezę H3 mówiącą, że „na decyzje badanych kobiet o podjęciu pracy na własny rachunek dodatni wpływ miało geograficzne położenie miejsca ich zamieszkania”. Hipoteza ta była weryfikowana z wykorzystaniem testu opartego na statystyce Chi2. **W rozdziale tym Autorka nie do końca definiuje, który z testów wykorzystala** (zgodności czy niezależności). W jednym miejscu pojawia się odniesienie do testu zgodności, ale w tabelach z wynikami brak jest jednoznacznych określeń, a wyniki analiz (i względy merytoryczne) wskazują, że był to jednak test niezależności Chi2 (uwzględniano dwie zmienne: zainteresowanie podjęciem działalności gospodarczej oraz położenie). Szczegółowa analiza tekstu i prowadzonych obliczeń skłania mnie do stwierdzenia, że powoływanie się na test zgodności Chi2 jest omyłką pisarską. Inną problematyczną kwestią omówioną już wcześniej jest brak precyzji w formułowaniu tej hipotezy. **Obliczenia i wnioski są jednak poprawne.**

W rozdziale V przedstawiono skalę aktywności i bierności zawodowej kobiet. **Rozdział ten oceniam jako najważniejszy z punktu widzenia realizacji głównego celu pracy.** Omówiono w nim skalę oraz czynniki wpływające na bierność zawodową, rozmiar i następstwa bezrobocia oraz „czynniki wpływające na bycie osobą bezrobotną”. Ponadto przedstawiono swoistego rodzaju profile osób bezrobotnych oraz omówiono przyczyny, sposoby i zasięg poszukiwania pracy przez bezrobotnych. **W rozdziale tym Autorka weryfikowała hipotezę badawczą H1** mówiącą, że „pełnienie funkcji opiekuńczo-wychowawczych przez badane kobiety w rodzinie wpływa dodatnio na brak ich aktywności zawodowej na rynku pracy. Pierwsza moja wątpliwość podobnie jak w przypadku hipotezy H3 dotyczy powoływania się na test zgodności (s. 159-160), a faktyczne wykorzystanie testu niezależności Chi2 (wskazują na to obliczenia). Niemniej weryfikując tę hipotezę (na podstawie prezentowanych w tabelach 35 oraz 36 informacji) można byłoby również zastosować test zgodności Chi2. Kwestia ta wymaga zatem weryfikacji i jednoznacznego wskazania wykorzystanego testu. **Ponadto nie do końca przekonuje mnie uzasadnienie przyjęcia hipotezy za prawdziwą.** Autorka stwierdza: „Przeprowadzone badania potwierdzają hipotezę nr 1, pełnienie funkcji opiekuńczo-wychowawczych przez badane kobiety w rodzinie wpływa dodatnio na brak ich aktywności zawodowej na rynku pracy, ponieważ powodem wpływającym na brak aktywności zawodowej kobiet jest pełnienie funkcji wychowawczych, niezależnie od miejsca zamieszkania.” Pełnienie funkcji wychowawczych i miejsce zamieszkania to dwie odrębne kwestie. Nawet jeżeli w różnych lokalizacjach kobiety miałyby odmienne zdania na temat znaczenia funkcji wychowawczych, to nie przesądza to że w całej próbie badawczej determinanta ta dodatnio oddziaływała na brak aktywności kobiet. Moim zdaniem hipotezę tę należało weryfikować raczej z wykorzystaniem testu zgodności Chi2, badając strukturę odpowiedzi respondentek (badane kobiety mogły wskazać kilka przyczyn braku aktywności zawodowej, w tym pełnienie funkcji wychowawczo-opiekuńczych).

W rozdziale V-tym Autorka weryfikuje hipotezę H2, mówiącą, że „czynnikiem wpływającym dodatnio na brak aktywności zawodowej badanych kobiet jest nie posiadanie przez nie kwalifikacji”. Podobnie jak w przypadku wcześniejszych analiz mam wątpliwości, który test był faktycznie wykorzystywany. Autorka podaje, że stosowała test zgodności Chi2 (jest adekwatny), ale obliczenia prezentowane w tabelach 38-40 i tekst opisujący wyniki analiz, wskazują że stosowała test niezależności Chi2 (też może być wykorzystany). Niemniej należy podkreślić, że test zgodności Chi2 oraz test niezależności Chi2 mają różne zastosowania. Ponadto inaczej interpretuje się wyniki, a to rzutuje na sposób weryfikacji hipotezy. Konieczne jest sprawdzenie czy nie zaszła tutaj omyłka pisarska.

Kolejna weryfikowana hipoteza (H4) zakłada, że „aktywność zawodowa badanych kobiet zwiększa się wraz ze wzrostem poziomu ich formalnego wykształcenia”. Autorka dowodzi, iż nie ma podstaw, aby taką hipotezę odrzucić (można ją uznać „za prawdziwą”). Wnioskowanie to jest poprawne o ile stosowano test niezależności Chi2. W tekście jest jednak odwołanie do testu zgodności Chi2. Zapewne jest to omyłka pisarska, gdyż obliczenia oraz interpretacja wyników wskazują, że stosowano test niezależności Chi2.

Przeprowadzone w rozprawie rozważania kończą się **podsumowaniem i wnioskami**. W podsumowaniu autorka (co jest właściwym rozwiązaniem) odnosi się głównie do weryfikacji hipotez badawczych. Przedstawia też najważniejsze wyniki badań nawiązujące do głównego problemu badawczego. W rozdziale tym przedstawiono również sześć wniosków.

Uważam, że treści przedstawione w rozdziale „Podsumowanie i wnioski” należy ocenić pozytywnie. Niemniej odnosząc się do pewnych słabości trzeba zauważyć, iż Autorka w tej części pracy powieliła (a nie syntetyzowała) fragmenty tekstu, które zawarte były we wcześniejszych rozdziałach. Wnioski co do zasady są poprawne, ale mało odkrywcze. Brakuje im świeżości i oryginalności. Przeprowadzone badania uprawniały do wyciągnięcia bardziej intrygujących i poznawczo ciekawszych konkluzji. Ponadto częściowo oparto je na wynikach analizy literatury, a nie własnych badaniach. Szkoda również, że Doktorantka nie pokusiła się na zebranie i prezentację w osobnym podrozdziale/akapicie (praktycznych) zaleceń służących rozwiązaniu zidentyfikowanych problemów. Autorka zrezygnowała także z nakreślenia zidentyfikowanych ograniczeń własnych analiz i nie wskazała kierunków przyszłych badań.

Bibliografia została podzielona na trzy części. W pierwszej zaprezentowano 249 pozycji literatury przedmiotu. Ponadto Autorka wykorzystowała 9 aktów prawnych oraz 17 źródeł internetowych. Zarówno ilość wykorzystanych źródeł, jak też ich dobór nie budzą zastrzeżeń.

5. Ogólna ocena merytoryczna oraz uwagi krytyczne

Dokonując generalnej oceny rozprawy doktorskiej Pani Joanny Łagoda chciałbym podkreślić, że spełnia ona standardy naukowe stawiane tego typu pracom. Tytuł rozprawy został poprawnie sformułowany. Autorka podejmuje ważny i aktualny temat, który stanowi przedmiot zainteresowania wielu środowisk zarówno w kraju, jak też poza jego granicami. Autorka oparła swoje rozważania na bogatej literaturze przedmiotu (prawie 250 pozycji) oraz danych pierwotnych, które jak deklaruje w dużej części samodzielnie zebrała. Najbardziej wartościową część pracy stanowi analiza materiałów zebranych z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety. Autorka zasadniczo poprawnie (z drobnymi, wykazanymi wcześniej zastrzeżeniami) sformułowała cele oraz hipotezy badawcze. Zastosowane metody badawcze,

wprawdzie niezbyt wyrafinowane, są adekwatne i pozwoliły na realizację celu pracy i weryfikację hipotez. Do weryfikacji hipotez wykorzystano testy statystyczne, co dowodzi pewnej dojrzałości i potwierdza relatywnie dobry warsztat badawczy. Uważam, iż uzyskane wyniki poszerzają dotychczasową wiedzę na temat ekonomiczno-społecznych determinant aktywności zawodowej kobiet zamieszkujących obszary wiejskie.

Mimo wykazanej powyżej ogólnie pozytywnej oceny pracy obowiązkiem recenzenta jest wskazanie słabszych stron oraz przedstawienie wskazówek, które mają przyczynić się do rozwoju naukowego Doktorantki. **W moim odczuciu główną słabością pracy jest jej „jednowymiarowość”**. Większość analiz prowadzona jest z uwzględnieniem tylko jednego czynnika (np. położenie względem Warszawy, czy też poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego gmin). Autorka nie próbuje poszukiwać bardziej złożonych zależności, a w rzeczywistości wszelakie procesy społeczne i gospodarcze są wynikiem oddziaływania kilku czynników jednocześnie. Zależności te można badać z wykorzystaniem różnych wielowymiarowych metod statystycznych, które są „na wyciągnięcie ręki”. Również stosowane przez Autorkę oprogramowanie (Statistica oraz SPSS) ma wiele użytecznych rozwiązań.

Poza „jednowymiarowością” badań kwestią dyskusyjną jest przyjęcie za główny problem badawczy problemu równouprawnienia kobiet i mężczyzn. Nie zostało to bezpośrednio wyartykułowane, ale świadczą o tym m.in. postawione hipotezy. Nie kwestionując słuszności postulatu równości płci uważam, że posiadany materiał badawczy oraz przestrzenny i podmiotowy zakres badań pozwalał skupić się przede wszystkim na problematyce specyfiki czynników aktywności zawodowej kobiet na obszarach wiejskich. W moim odczuciu kwestie równouprawnienia kobiet i mężczyzn powinny stanowić pewien punkt wyjścia do dalszych analiz, a nie główny problem badawczy. W pracy nie porównywano bowiem aktywności zawodowej kobiet i mężczyzn. **Formułowanie głównego problemu badawczego powinno być poprzedzone wyczerpującymi studiami literatury, a w przypadku wybranego tematu pracy powinno się opierać na wypracowaniu swoistej „mapy czynników”, które mogą potencjalnie wpływać na aktywność zawodową kobiet.** Pozwoliłby to na sformułowanie ciekawszych i bardziej intrygujących hipotez badawczych. Lektura pracy wskazuje, że Doktorantka przeprowadziła studia literatury i przyjęła kilka ciekawych założeń, ale niestety ich nie uzasadniła. Przykładowo analizowała jak na aktywność zawodową wpływa położenie miejsca zamieszkania kobiet (położenie względem Warszawy oraz w zależności od poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego gmin). Jest to ciekawy aspekt, który niestety nie do końca wybrzmiał w hipotezach badawczych jak też w uzasadnieniu badań (nie nawiązywano tam do tych kwestii). Innym mankamentem pracy jest brak pewnej konsekwencji w analizach. Doktorantka nie wyznaczyła sobie swoistej „drogi”, która wiodłaby prosto do realizacji celów pracy. Świadczy o tym chociażby sposób prowadzenia analiz głównie w rozdziale nr III, ale i kolejnych. Skoro przy weryfikacji hipotez badawczych analizowano znaczenie położenia miejsca zamieszkania kobiet, to dlaczego w rozdziale nr III analizy prowadzone są raz w układzie według podregionów, raz według miejsca zamieszkania (miasto vs wieś), itd. Wyniki uzyskane w ramach tych analiz powinny być użyteczne dla rozwiązania głównego problemu badawczego.

Kolejną ogólną kwestią, do której chciałbym się odnieść jest niewystarczająca dyskusja uzyskanych wyników badań własnych na tle wyników innych autorów. W dojrzałych pracach naukowych stanowi ona nieodłączny element procesu badawczego.

Pozwala bowiem na porównanie i interpretację wyników w znacznie szerszym kontekście. W odniesieniu do tego elementu pracy identyfikuję pewien niedosyt. W kolejnych pracach naukowych Autorka powinna zwrócić na ten aspekt większą uwagę.

Drobnym mankamentem pracy jest również pominięcie w analizach czynników instytucjonalnych, a w szczególności oddziaływania na aktywność zawodową kobiet instytucji i instrumentów polityki rynku pracy, a także niektórych programów społecznych (np. program Rodzina 500+). Autorka przedstawiając wyniki badań dla okresów 2011-2013 oraz 2018 nie próbuje oceniać czy ewentualne zmiany aktywności zawodowej kobiet są wynikiem działania różnych instytucji.

Korzystając z przywilejów Recenzenta chciałbym zasugerować, aby w przyszłości (np. w ramach kolejnych artykułów naukowych) Autorka odpowiedziała na następujące pytanie: jaki wpływ na aktywność zawodową kobiet ma zamieszkiwanie w gospodarstwie domowym z użytkownikiem gospodarstwa rolnego. Czy wielkość gospodarstwa rolnego, kierunki produkcji i inne charakterystyki będą odgrywać istotną rolę? Intersującym zagadnieniem byłoby również zweryfikowanie czy status pochodzenia kobiet zamieszkujących obszary wiejskie („rdzenny mieszkaniowiec” czy „napływowiec”) wpływa na aktywność zawodową.

Na koniec chciałbym przywołać poglądy znakomitego polskiego filozofa i logika Kazimierza Ajdukiewicza⁴. Jego zdaniem prawdziwa wolność nauki to: (1) wolność słowa, (2) wolność myśli, (3) wolność problematyki i (4) badania oraz (5) wolność metody. Hołdując tym zasadom chciałbym podkreślić, że **moje krytyczne uwagi mają na celu wskazanie pewnych usterek w warstwie doskonałości merytorycznej i z pewnością część z nich ma charakter dyskusyjny. Moim celem nie było narzucanie „jedynych słusznych” rozwiązań, a zainspirowanie i przedstawienie innej perspektywy.**

6. Formalna strona pracy

Praca jest co do zasady napisana dobrym, właściwym dla prac naukowych i przystępnym językiem, ułatwiającym podążanie za wywodem. Elementy graficzne, tabele przypisy, bibliografia oraz spisy co do zasady zostały przygotowane poprawnie, zgodnie z przyjętymi standardami.

Oczywiście w tak długich tekstach niemożliwe jest uniknięcie pewnych drobnych potknięć, które nie obniżają znacząco walorów ocenianej pracy. Poniżej przedstawiam kilka problematycznych kwestii, które mają nie tylko przekonać Autorkę o rzetelnej analizie tekstu przez Recenzenta, ale przede wszystkim pomóc w korekcie tekstu w razie chęci przygotowania monografii.

1. W dysertacji można wskazać pewne problemy dotyczące przywoływania innych prac. Wydaje się, że niektóre fragmenty tekstu mimo, iż zostały napisane na podstawie literatury przedmiotu lub innych źródeł (np. dane GUS) nie zostały opatrzone przypisem (np. strona 12, 32, 53, itd.). Nie jest to oczywiście przejaw plagiatu, tylko drobne zaniedbanie. W moim przekonaniu, szczególnie w rozdziałach teoretycznych każdy akapit, który nie stanowi własnych przemyśleń Autora/Autorki powinien kończyć się przypisem. Umieszczanie przypisów po napisaniu dwóch lub trzech kolejnych akapitów rodzi wątpliwości czy na

---

⁴ Ajdukiewicz K. (1983). Co to jest wolność nauki?. Zagadnienia Naukoznawstwa, 19(3).

pewno tekst zredagowano na podstawie tej, a nie inne pozycji literatury. Możliwe, że część zauważonych nieprawidłowości w stosowaniu przypisów wynika z nieprzestrzegania tej zasady.

2. Odnosząc się do poprawności tabel oraz elementów graficznych należy wskazać kilka drobnych niedociągnięć:
  - zauważono brak konsekwencji w stosowaniu dużych i małych liter w nagłówkach tabel (np. tabela 12 oraz tabele 18-20, tabela 35),
  - w kilku tabelach w nagłówkach pozostawiono puste pola (np. tabele nr 24, 25 oraz 29-33, tab. 35-40),
  - stosowanie dosyć technicznych opisów, np. w tabeli 25 „podregion klasa podregion bliżej od Warszawy” oraz w tab. 30-33 opis „klasa rozwoju gminy =1 Tabela licznosci”,
  - brak konsekwencji w nazewnictwie wyszczególnionych grup gmin; w kilku tabelach, ale również tekście stosowano zapis: gminy klasy 4 i 5, oraz gminy klasy 1 i 2, w innych: gminy klasy A oraz B, a w jeszcze innych: niski i bardzo niski poziom rozwoju społeczno-gospodarczego oraz bardzo wysoki i wysoki poziom rozwoju gospodarczego,
  - dyskusyjne jest przyjęte nazewnictwo w odniesieniu do „podklasy A oraz B”; skoro podklasa A skupia gminy klasy 1 oraz 2 to powinna być raczej nazwana „nadklasą”,
  - w tytułach tabel brakuje odniesienia do okresu badawczego, a dane te przedstawiono wyłącznie w źródle; problem ten dotyczy większości tabel w rozdziale IV oraz V,
  - brak klarownego opisu legendy na rysunku 2 (pod rysunkiem można było podać nazwy grup).
  - w odwołaniu do rysunku 10 Autorka powołuje się na zmiany w strukturze bezrobotnych, a dane na rysunku przedstawiają stan na 2021 r.
3. W pracy znalazłem nieliczne błędy pisarskie, tj. powtórzenia, błędy interpunkcyjne, stylistyczne, a nawet błędy ortograficzne:
  - w hipotezie H2 pojawia się błąd ortograficzny dotyczący pisowni nie z rzeczownikiem (Autorka wprowadziła zapis „nie posiadanie”),
  - występują podwójne kropki kończące zdania na stronach 37 oraz 39; brak kropki na końcu zdania na stronie 59 (trzeci wers od góry),
  - lapsusy językowe: na stronie 69 do przyczyn bezrobocia frykcyjnego zaliczono zmiany technologiczne, zróżnicowaną sytuację gospodarczą itd.; Autorce, co wynika z kontekstu chodziło o bezrobocie strukturalne; na stronie 153 Autorka podaje, że osoby bierne zawodowo zawyżają poziom bezrobocia (nie zawyżają, bo nie są uwzględniane przy liczeniu wskaźników bezrobocia),
  - inne drobne błędy: zbędny znak „*” w tytule tabeli 10; błąd językowy w opisie tabeli 26; napisane łącznie „wstanie”, a nie „w stanie” (s. 40).

Pomimo wskazanych powyżej drobnych wątpliwości formalnych, należy podkreślić, że pod względem dopracowania strony edycyjnej tekst jest bardzo dobrze opracowany.

7. Konkluzja końcowa

W mojej opinii rozprawa doktorska pt. „**Ekonomiczno-społeczne determinanty aktywności zawodowej kobiet na obszarach wiejskich województwa mazowieckiego**”, przygotowana przez mgr Joannę Łagoda stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Praca niewątpliwie przyczynia się do lepszego rozpoznania determinant aktywności zawodowej kobiet. W ramach tej pracy Autorka wykazała się wiedzą teoretyczną z zakresu dyscypliny „ekonomia i finanse” oraz umiejętnością samodzielnego formułowania i rozwiązywania problemów naukowych. **Stwierdzam, że rozprawa naukowa pt. „Ekonomiczno-społeczne determinanty aktywności zawodowej kobiet na obszarach wiejskich województwa mazowieckiego” spełnia warunki określone w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym (Dz.U. z 2017 r. poz. 1798) w związku z art. 179 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U.2018 poz. 1669).**

W związku z powyższym wnoszę o przyjęcie recenzowanej dysertacji i dopuszczenie mgr Joanny Łagoda do publicznej obrony.

Ubjach Smoko